

Відгук офіційного опонента
доктора педагогічних наук, професора,
дійсного члена НАПН України А. М. Богуш
про дисертацію О. С. Семенова «Теоретико-методичні засади
формування творчо спрямованої особистості старшого дошкільника у
позашкільному навчальному закладі»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук
зі спеціальності 13.00.08 – дошкільна педагогіка

Не порушуючи традиційних вимог щодо змісту рецензування опонентом дисертацій докторського рівня, висловимо своє враження від виконаного наукового дослідження О. С. Семенова з таких позицій: а) актуальності обраної теми дослідження та її відповідності визначеним чинним напрямом державних освітянських програм; б) ступеня розкриття понятійного апарату дослідження та його адекватну реалізацію в ході експерименту; в) достовірності наукової значущості результатів дослідження; г) відповідності змісту автореферату основним дисертаційним положенням.

Щодо першої дефініції. Чим же визначається актуальність педагогічних досліджень докторського рівня? Без сумніву, його спрямованістю на вирішення найважливіших завдань у розвитку і вихованні цілісної особистості від дошкілля до висококваліфікованих фахівців у різних освітніх галузях, а також відповідністю теми дисертації напрямом реформування чи модернізації освіти на державному рівні початку ХХІ століття. У цьому зв'язку актуальність докторського дослідження. Схарактеризуємо у трьох вимірах: по-перше, у царині найпершої вихідної освітянської ланки – дошкільної освіти, оскільки йдеться про старших дошкільників; по-друге – в особистісному вимірі – йдеться про творчо спрямовану особистість і по-третє – з позиції засобів її формування.

Відтак, щодо першої, на мій погляд, найвагомшої дефініції – актуальності вибору теми дослідження та відповідності її соціальній ситуації, що склалася сьогодні в Україні. Ніхто не буде заперечувати, що

фундаментом, підґрунтям будь-якої держави є діти дошкільного віку, як ставиться до них держава, таким буде і її майбуття. Зауважу, що сьогодні уряд нашої країни повернувся «обличчям до дошкілля», його проблеми розглядаються на всіх державних ланках: від Міністерства освіти до президента.

Відтепер українська дошкільна освіта має свій Закон, свої Державні стандарти, відповідне програмно-методичне забезпечення. Переконана, що будь-яке дослідження докторського рівня, виконане в царині дошкільної освіти, не може не бути актуальним.

По-друге, ключовим феноменом дослідження було обрано творчо спрямовану особистість старших дошкільників, що відповідає вимогам БКДО щодо особистості випускника закладу дошкільної освіти. Щодо третього виміру, то його актуальність йменується насамперед емним словом «вперше», оскільки, дійсно, вперше в науковій галузі дошкільної освіти особистість дошкільна розглядається як суб'єкт позашкільної роботи за принципом полісуб'єктності. В останні роки в Україні видано низку державних документів щодо розвитку і подальшої активізації позашкільної роботи, про що йдеться в дисертації. Отже, актуальність обраної теми докторського дослідження О. С. Семеновим є незаперечною, вона відповідає замовленню держави і сьогоденного соціуму, за що особлива подяка і науковому консультанту і дисертанту.

Щодо термінологічного тезаурусу дослідження, презентованого дисертантом у «Вступі», зазначу, що мета, об'єкт, предмет, завдання дослідження цілком відповідають розряду докторського дослідження, які, дещо випереджуючи, констатую – вирішено в дисертації.

Стратегія дослідницького задуму проектується в авторській гіпотезі, концепції дослідження, які спрямовують подальшу розробку експериментальної методики, проміжні і кінцеві результати дослідження, які в цілому не викликають сумніву і відповідають вимогам докторського рівня.

Завершуючи аналіз вступної частини дисертації, зауважу, що в завданнях і гіпотезі доцільно було визначити педагогічні умови, про які йдеться і в науковій новизні, і в подальшому тексті дисертації.

Відтепер дозвольте зупинитися на змістового аспекту дисертації.

У першому розділі позиціоновано персоногенетичний підхід до розвитку тріади «індивід – особистість – індивідуальність» як носія генези креативності і творчості особистості. Зазначу, що вже з перших сторінок роботи студійовано не тільки науково-історичний і психологічний вектори розвитку феномена «особистість», а й висвітлено власні погляди щодо характеристики особистості дітей 5-6 років як головного конструкту дослідження, здійснено пошук творчих детермінантів індивідуальності, які б відтворили нову наукову картину світу дитини-дошкільника як творчо спрямованої особистості. Вдало розмежовано поняття «творчість» і «креативність», яка розглядається автором як «ядро, внутрішня передумова творчості, що не суперечить класичній психології, яка розглядає креативність як задатки до творчості». Маніфестовано структуру особистості в єдності всіх її складників. Студійовано поняття «творчо спрямована особистість дитини старшого дошкільного віку». Окремий параграф присвячено психофізичному розвитку дитини старшого дошкільного віку.

Натомість не можу погодитись з Вашою думкою, шановний Олександр Сергійовичу, щодо ролі егоцентричного мовлення, якому Ви відводите функцію планування і контролю у творчій діяльності дітей старшого дошкільного віку. За даними Ж. Піаже і Л. Виготського, в дітей 3 років 75 % егоцентричного мовлення, яке поступово зникає і в старшому дошкільному віці становить менше 27 %, а потім зовсім зникає, переходить у внутрішнє мовлення. Отже, у Вашому випадку йдеться не про егоцентричне мовлення, а про планувальну функцію внутрішнього мовлення. Завершується розділ зазвичай оглядом наукових досліджень з проблеми.

Другий розділ присвячено психологічним детермінантам формування творчої особисті дитини в позашкільному закладі. Зокрема, схарактеризовано досить повно і вдало освітнє середовище, творчу особистість педагога, зміст діяльності позашкільного закладу щодо формування творчої особистості дитини та позиціоновано зарубіжний досвід досліджуваного конструкту.

Викладений матеріал не викликає сумніву і заслуговує позитивного схвалення.

Водночас, на мою думку, не доцільно було розглядати в одному параграфі, де йдеться про роль педагога в роботі з дітьми в позашкільному закладі, ще й компонентну структуру його підготовки та рівні готовності до такої роботи з дітьми. Це може бути окрема дисертація. Натомість, це моя думка, автор дослідження має право на свою аргументацію.

У третьому розділі представлено концепцію дослідження, зокрема методологічні засади, схарактеризовано діалогічний, культурологічний, суб'єктивно-діяльнісний та особистісно-діяльнісний підходи до організації дослідження.

Зазначимо, що методологічний вектор дослідження обіймає 7 позицій методологічного підходу. На перший погляд видається, що це дещо забагато для одного дисертаційного дослідження. Натомість уважне прочитання змісту розділу засвідчує, що всі методологічні підходи логічно маніфестують різні складники формування творчо спрямованої особистості дитини. Доречним є, на наш погляд, звернення автора до інтегративного й середовищного підходів, які дозволили надалі визначити чинники формування творчо спрямованої особистості.

У розділі схарактеризовано закономірності формування творчо спрямованої особистості дитини; презентовано технологічний компонент системи формування творчо спрямованої особистості дітей старшого дошкільного віку в позашкільному навчальному закладі, що марковано узагальненою таблицею 3.5.

У позитивному полі зазначу досить вдале унаочнення теоретичних положень дисертації схемами, рисунками, таблицями, що сприяє кращому сприйманню матеріалу дисертації.

Четверний і п'ятий розділи дисертації розкривають зміст безпосередньо експериментальної роботи: констатувальний, формувальний і прикінцевий етапи.

Визначені дисертантом компоненти, критерії і показники не викликають сумніву, вони дозволили здобути достовірні дані щодо сформованості творчо спрямованої особистості старших дошкільників у позашкільному навчальному закладі відповідно до виокремлених рівнів (домінантний, виражений, нестабільний, латентний).

Квінтесенцією дослідження вважаємо розроблену дисертантом систему формування творчо спрямованої особистості дітей старшого дошкільного віку в позашкільному навчальному закладі за таким напрямками: художньо-естетичний, науково-технічний, еколого-натуралістичний, туристсько-краєзнавчий, гуманітарний. У цьому зв'язку виникають запитання: «Діти дошкільного віку також були залучені до роботи за всіма означеними напрямками, чи ні?». Якщо так, тоді, за якими програмами вони працювали в кожному напрямі, хто їх складав?

Провідною формою навчання було обрано гурток у позашкільному навчальному закладі. Задіяні в експерименті відповідно до мети кожного етапу різноманітні методи, прийоми, технології стимулювали усталену позитивну мотивацію до творчої діяльності. Зазначу, що отримані кількісні позитивні результати статистично обчислено, їх достовірність не викликає сумніву, засвідчує ефективність розробленої системи формування творчо спрямованої особистості дітей старшого дошкільного віку.

Основні положення та висновки дисертації, які віддзеркалюють її структуру і зміст, опубліковано в 41 науковій праці, які відповідають вимогам щодо їх характеру і змісту. Теоретичні й практичні результати було оприлюднено на науково-практичних конференціях (10) різних рівнів – міжнародних, всеукраїнських, регіональних. Автореферат дисертації ідентичний основному її змісту.

Матеріали, результати і висновки дисертаційного дослідження мають безумовно практичну спрямованість і можуть бути використанні в роботі різних позашкільних навчальних закладах.

Отже, підсумуємо науковий виклад і наукову значущість дослідження докторського рівня, виконаного О. В. Семеновим за такими параметрами:

- вперше досліджено особистість дитини старшого дошкільного віку в позашкільній освіті;
- дослідження спрямоване на розвиток творчого потенціалу особистості дитини на засадах особистісно-діяльнісного підходу, що відповідає державним стандартам дошкільної освіти – БКДО;
- використано полісуб'єктний підхід формування творчо спрямованої особистості, який дозволив залучити до спільної роботи батьків дітей дошкільного віку, тобто забезпечити суб'єкт-суб'єктну взаємодію в у творчо об'єднаному колективі;
- побудова експериментальної роботи за принципом інтеграції суголосна з основними положеннями Концепції нової української школи.

Високо оцінюючи в позитивному плані дисертаційну роботу О. С. Семенова, водночас висловлю окремі зауваження, запитання, які виникли, можливо, у зв'язку з новою для мене сферою, в яку було залучено дітей дошкільного віку, тобто в позашкільну роботу, яка здебільшого охоплювала дітей шкільного віку та дещо іншим зазвичай баченням опонентом окремих положень дисертації.

Отже, почну із запитань, оскільки все нове стимулює запитання, які вимагають відповіді.

1. Основною формою роботи було обрано гурток із кількісним складом 10-12 дітей, як це зазначено в роботі, водночас підкреслено, що це різновіковий творчий колектив. Запитання: яке кількісне співвідношення дітей в одному гуртку дошкільного віку з іншими віковими категоріями? Чи були серед педагогів-керівників фахівці з вищою дошкільною освітою? Які програмно-методичні документи з дошкільної освіти було використано в гуртковій роботі з дітьми і при складанні експериментальної програми, в контексті дисертації про це не йдеться.

2. Цілком схвалюючи досить сміливий підхід до розробки цілісної системи організації експериментальної роботи з дітьми в позашкільному закладі з формування творчо спрямованої особистості старших дошкільників, і це Вам вдалося, водночас важко погодитися з компонентами системи, зокрема технологічним, до якого віднесено тільки педагогічні умови. На мій погляд, Ви занадто захопились терміном «компоненти», подекуди визначали нові компоненти в середині вже наявних.
3. Оскільки центральним ядром дослідження є розробка «системи..» і далі за текстом, то за логікою доцільно було б виокремити системний підхід окремими параграфом у тексті роботи Ви його розкрили, але згадуєте в різних розділах і параграфах.
4. Розкриваючи творчу особистість педагога як чинника формування творчо спрямованої особистості старшого дошкільника, потрібно було обмежитися тільки характеристикою особистості педагога та його ролі в роботі з дітьми дошкільного віку, і не розглядати формування у нього рівнів творчої компетентності, це не Ваша проблема.
5. На стор. 216 йдеться про те, що, цитую: «освітня діяльність у позашкільному навчальному закладі здійснюється на засадах індивідуалізації та диференціації». Закономірне запитання: «Чому в роботі не схарактеризовано індивідуально-диференційований підхід?»
6. Насамкінець у роботі подекуди спостерігається: а) неадекватне використання наукової термінології, наприклад: «системна модель» (модель системи), «універсальна система», «енергопонетціал» тощо.

Повтори текстів (психофізичний розвиток дітей стор. 207 і 212); методологічні підходи. На мою думку, дещо порушена і логічна структура подання розділів дисертації.

Утім висловлені зауваження, пропозиції та дещо інше бачення окремих положень дисертації аж ніяк не спростовують високого наукового рівня виконаного дослідження і його новизни й істотно не впливають на позитивну оцінку проведеного дослідження. Уважаємо, що започатковане вперше теоретико-практичне дослідження докторського рівня з формування творчо

спрямованої особистості старшого дошкільника в позашкільному навчальному закладі стане поштовхом для подальших досліджень щодо залучення дітей різного дошкільного віку до позашкільної роботи.

Дисертація «Теоретико-методичні засади формування творчо спрямованої особистості старшого дошкільника у позашкільному навчальному закладі» є науко-вартісним дослідженням докторського рівня, яке відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 № 567, а Семенов Олександр Сергійович заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.08 – дошкільна педагогіка.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член НАПН України,
завідувач кафедри теорії і методики дошкільної освіти
Державного закладу «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»

А. М. Богуш

